

УДК 003.72+003.21/.23:001.82:091(477)

*Л. А. Гнатенко,
кандидат філологічних наук
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського*

ПАЛЕОГРАФО-ОРФОГРАФІЧНА МЕТОДИКА АТРИБУЦІЇ СТАРОУКРАЇНСЬКОЇ РУКОПИСНОЇ КНИГИ: ДО АКТУАЛІЗАЦІЇ ПИТАННЯ

Представлені основні теоретичні положення палеографо-орфографічної методики атрибуції староукраїнської рукописної книги відповідно до мети та завдань палеографії, її основних принципів та методів. Ця методика ґрунтується на спостереженні змін орфограм, які відбуваються за правилами еволюції або «революційним» шляхом. Вона передбачає виділення комплексу орфограм, зокрема уставних та півуставних рукописів XIV–XVII ст., характерних для певного хронологічного періоду розвитку староукраїнської книжної писемності.

Запропоновано *метод* «формального» підходу при виділенні *атрибутуючих орфографічних ознак*, передбачає встановлення часу та місця написання пам'яток за орфограмами, які чітко спостерігаються в тексті (за «зовнішніми» ознаками), без проведення спеціального лінгвістичного аналізу їхніх причинно-наслідкових зв'язків.

Ключові слова: палеографо-орфографічна методика, староукраїнська рукописна книга, атрибуція.

Розвиток сучасних наукових засад атрибуції слов'янських писемних пам'яток та середньовічних кирилических рукописних книг набуває все більшого значення для вивчення слов'янської історії та культури. Серед цих засад важливе місце посідає поглиблення палеографічного методу дослідження письма, зокрема для найдавніших пергаментних рукописів. Адже палеографічний метод, попри певну його кризу, пов'язану з пропозицією деяких учених розширити межі палеографії до комплексної атрибуції походження рукописної книги (і в тому числі із застосуванням філігранології), й сьогодні продовжує розвиватися. Так, А. А. Туріловим були визначені види пергаментних писемних джерел, для використання яких палеографічний метод датування залишається актуальним [1, с. 321],

Одним з напрямів атрибуції пам'яток, писаних на пергаменті, є дослідження графіко-орфографічної системи письма. Це важливо з огляду на те, що серед наявних староукраїнських пергаментних пам'яток, які побутували до середини XVI ст. (а більшість їх відноситься до XIV ст.),

багато їх збереглося в неповних кодексах та уривках книг, які не мають вихідних кодикологічних даних (записів писця, замовника, вкладних записів тощо), що викликає значні труднощі при їхньому датуванні. Тому розвиток кожного нового методу палеографії є актуальним для філології, кодикології, джерелознавства [2].

Слід зазначити, що дослідження графіко-орфографічної системи письма є важливим не лише для пергаменних рукописів, – воно відкриває можливості й для уточнення атрибуції рукописів, створених на папері, наприклад, для рукописних пам'яток, які писалися в «прокладку» або на давньому папері, хоча, безумовно, для визначення часу написання рукописів це дослідження видається менш точним, ніж філігранологічне. І все ж таки, разом з лінгвістичними особливостями, воно дозволяє конкретизувати або й встановити місце написання рукопису, що є одним з важливих аргументів його значення, а аналіз особливостей паперу і водяних знаків використовується як додатковий критерій. Вивчення палеографічних ознак письма сприяє вирішенню й інших питань, зокрема визначенню оригінальності рукопису, його протографа, мовної редакції, писця та ін. [3, с. 33].

Палеографо-орфографічна методика атрибуції рукописів має стати складовою української палеографії. Дана методика спирається на загальні методологічні засади палеографо-кодикологічного аналізу [4, с. 34–35], що включає всі основні вимоги, загальноприйняті для проведення наукового дослідження – систему наукових принципів і методів організації та здійснення теоретичної й експериментально-дослідницької наукової діяльності. Графіко-орфографічний аналіз староукраїнських писемних систем книжних пам'яток відповідно до цього розглядається з точки зору здатності бути атрибутивною методикою для визначення хронологічних і територіальних ознак. Орфографічні особливості писемних пам'яток є одним із засобів (поряд з філігранями, графікою та художнім оздобленням) встановлення походження, часу написання, протографа, ідентифікації почерків та записів.

Староукраїнська графіко-орфографічна система книжних кодексів має вивчатися в хронології історико-культурного розвитку суспільства взагалі й писемності зокрема. На думку Л. Пушкарьова, «власне письмо, письмові знаки, правила правопису теж є історичними джерелами перехідного типу – між письмовими і лінгвістичними, бо вони породжені певними суспільними умовами і вказують на певні зміни в суспільному житті» [5, с. 193]. Унормування староукраїнської книжної кириличної писемності проходило в контексті слов'янської писемної традиції, поступово відбувався розвиток, становлення та закріплення графіко-орфографічного узусу,

який мав у різні хронологічні періоди свої особливості, які виступають атрибутованими ознаками. Становлення орфографії відбувалося у взаємодії та боротьбі традиційних давньоукраїнських, південнослов'янських та новітніх староукраїнських орфограм.

Методологія палеографо-орфографічного дослідження виходить з головної мети палеографічної атрибуції – визначити за письмом час та місце написання нелокалізованих рукописів, в яких немає вихідних записів (а якщо є, то перевірити їх), а також з *основного палеографічного принципу*, згідно з яким «палеографія не розглядає причини, за якими ставили знаки або писали слова так або інакше, вона тільки вказує на ознаки, за якими глухі рукописи можуть бути встановлені» [6, с. 71].

Проведення палеографо-орфографічного аналізу, зокрема уставних та півуставних рукописів XIV–XVII ст., передбачає використання широкого комплексу принципів та методів – як загальних історичних та лінгвістичних, так і спеціальних палеографічних та орфографічних. Серед них: *принцип історизму*, що дозволяє прослідкувати, як орфографічна система староукраїнської книжної писемності складалася й еволюціонувала в середньовічному історико-культурному процесі; *принцип об'єктивності*, що спонукає до вивчення орфографічних явищ, спираючись на першоджерела та на неупереджене ставлення до східнослов'янських історико-культурних процесів, що мали значний вплив на розвиток староукраїнської книжної орфографічної системи. Основним завданням є залучення писемних книжних джерел в такому обсязі, який забезпечить отримання цілісних фактів, що сприятиме уникненню прогалин у джерелах та встановленню достовірності джерельних свідчень. *Термінологічний принцип* застосований для подачі термінів і позначуваних ними понять, уточнення змісту та обсягу понять, встановлення взаємозв'язку і субординації понять, визначення їхнього місця в понятійному апараті теорії, на базі якої ґрунтується дослідження. *Лінгвістичний принцип співвіднесеності / не співвіднесеності графем і орфографічних сполук* з фонетикою [7, с. 5] староукраїнської книжної мови зосереджується на окремих орфограмах загального книжного узусу, зокрема системи голосних.

Запропонована методика палеографо-орфографічної атрибуції передбачає комплексний підхід та використання сукупності засобів і прийомів, спрямованих на виявлення в графіко-орфографічній системі писемних пам'яток атрибутованих орфограм, уніфікації в становленні стійких і нестійких орфограм, за аналогією вже встановлених у палеографічній науці стійких і не стійких форм накреслень букв кирилицею.

Вона базується на залученні широкого комплексу методів. Так, використання *діахронічного методу* дасть можливість прослідкувати розгляд

графіко-орфографічної системи староукраїнських пам'яток в історико-культурному контексті загального розвитку книжної писемної традиції. *Історично-порівняльний* метод має використовуватися для встановлення орфографічної спадковості в староукраїнській книжній писемності орфограм давньоукраїнського періоду часів Київської Русі. Це сприятиме встановленню закономірностей розвитку як власне староукраїнської графіко-орфографічної системи кирилических книг, так і окремих орфограм; виявленню традиційних та інноваційних орфограм для хронологічних періодів. Застосування цього методу дозволить отримати нові орфографічні дані зі значної кількості рукописів. *Структурний метод* може застосовуватися при аналізі палеографо-орфографічної функції окремих букв у взаємодії з фонетичним рівнем. При цьому має використовуватися масив орфографічних прикладів з позиційними варіюваннями як в окремому кодексі, так і в кодексах певного хронологічного періоду. Буквені графеми та їхнє функціональне навантаження при передачі певного звука повинні досліджуватися в різних положеннях у слові та складі (на початку, після голосного та приголосного, перед голосним, перед виносною буквою, в кінці рядка та в інших позиціях). При аналізі графіко-орфографічної системи кожного кодексу використовується поняття буквенної дублетності (буквенної опозиції) як протиставлення декількох графем, які позначають одну фонему (виконують одну фонологічну функцію), які не розрізняються або розрізняються умовами, позиціями вживання. *Статистичний* (кількісний) метод дозволяє встановити узусну норму вживання в певній позиції конкретної орфограми в книжних пам'ятках різних хронологічних періодів – переваги вживання однієї орфограми над іншою. Цей метод за змістом поєднується з *описовим* методом, що застосовується для правильної, логічної й чіткої подачі орфографічного матеріалу. Використання цих двох методів дозволяє описувати орфограми з точки зору частотності їхнього вживання в тексті як однієї пам'ятки, так і комплексу: абсолютну і відносну кількість, їхнє поєднання, розподілення за почерками та ін. *Хронологічний метод* застосовується для аналізу й подачі основних узусних орфограм у певні хронологічні періоди, з урахуванням культурно-історичних чинників. Розгляд графіко-орфографічної узусної системи староукраїнських книжних пам'яток відбувається в строгій хронології зі встановленням хронологічних періодів, для яких характерні власні атрибутовані орфограми. Аналіз графіки дає широкі й не завжди точні хронологічні рамки для датування, атрибутовані ж орфограми можуть давати більш вузьке датування, наприклад, у межах чверті або третини століття.

Перейдемо безпосередньо до *палеографічних методів* дослідження й атрибуції – техніки аналізу графічних даних, методики датування рукописів

за сукупністю палеографічних ознак та ін. Основний палеографічний метод ґрунтується на спостереженні змін знаків письма, які відбуваються за правилами еволюції або «революційним» шляхом. Палеографо-орфографічна методика ґрунтується на спостереженні змін орфограм, які також відбуваються за правилами еволюції або «революційним» шляхом. При проведенні атрибуції староукраїнських кирилических книжних пам'яток пропонуємо використовувати *метод* «формального» підходу при виділенні атрибутованих *орфографічних ознак*, який передбачає встановлення часу та місця написання пам'яток за орфограмами, які чітко спостерігаються в тексті (за «зовнішніми» ознаками), без проведення спеціального лінгвістичного аналізу їхніх причинно-наслідкових зв'язків. Важливо підкреслити, що в даному разі слід відходити від лінгвістичного принципу, який передбачає, що орфографічний аналіз середньовічних книжних пам'яток повинен обов'язково зводитися до виявлення співвідношення між орфографічними прийомами пам'яток і фонетичної системи певної мови, і безпосередньо її діалекту, де був створений пам'ятник.

Важливим методологічним чинником по відношенню до книжної писемності, зокрема староукраїнської, є *палеографо-орфографічний аналіз* текстів пам'яток, який має проводитися з використанням усіх вказаних вище принципів і методів. Він має здійснюватися за оригіналами рукописів або факсимільними чи літографічними публікаціями як повних рукописів, так і їхніх уривків. М. Гавронов наголошував, що «найбільш надійний у графіко-орфографічному відношенні матеріал можна отримати тільки в його оригінальній формі» [8, с. 3]. Дослідження проводяться за датованими книжними пам'ятниками, за результатами яких здійснюється й атрибуція недатованих пам'яток. При атрибуції недатованих рукописів спочатку потрібно, як наголошував Є. Карський, встановити місце написання і тільки після цього визначати час написання [9, с. 3].

Датуючими ознаками для староукраїнських пам'яток певного періоду можуть виступати орфограми: давньоукраїнські, які вживаються за традицією; південнослов'янські, які замінили традиційні; новітні староукраїнські орфограми, що замінили традиційні або південнослов'янські тощо.

При палеографо-орфографічних дослідженнях важливим є врахування того, що в узусній правописній системі наявні стійкі орфограми, які є незмінними протягом певного довготривалого хронологічного періоду, та нестійкі орфограми, які змінюються протягом певного, але не довготривалого періоду, і закріплені в узусі лише певного періоду. Інноваційні орфограми – змінені нестійкі орфограми, які ще не закріплені узусом. Переважно це орфограми системи голосних. Сстійкі

і нестійкі орфограми мають розглядатися в контексті староукраїнської орфографічної книжної традиції. Стійкі орфограми не є датуючими, але мають значення в контексті з нестійкими датуючими орфограмами для розуміння орфографічної ситуації як певного періоду, так і конкретного кодексу. Саме нестійкі орфограми необхідно залучати при датуванні рукописів, але постійно враховувати й стійкі. Датуючі ознаки нестійких орфограм змінюються в залежності від їхнього значення – інноваційні орфограми; орфограми, закріплені узусом у певний період; змінені узусні орфограми у зв'язку зі змінами самого узусу тощо. Необхідним є вміння бачити і відмежовувати інноваційні орфограми від описок або написань, механічно перенесених з протографа.

Встановлення комплексу датуючих орфограм, характерних для певного хронологічного періоду розвитку середньовічної української книжної писемності, є *методологічним завданням*, вирішення якого сприятиме виробленню *палеографо-орфографічної методики* атрибуції походження та часу написання писемних пам'яток. За визначенням В. Живова, «завдання опису орфографічної системи рукопису практично рівнозначне завданню реконструкції набору орфографічних правил, якими користується писець» [10, с. 254]. При цьому треба враховувати і хронологічно-історично-правописні зміни. Орфографічні зміни, за визначенням Б. Осипова, – «це не обов'язково зміни написання, це навіть не обов'язково зміни відношень між написанням і фонемним складом зображувальної одиниці, – це може бути і зміна місця написання в орфографічній системі» [11, с. 67].

У даних дослідженнях основна увага має звертатися на букву як на знак графічної системи. Необхідним є встановлення букв, буквених знаків та їхнього функціонального навантаження в графіко-орфографічній системі середньовічних українських книжних писемних пам'яток. Враховуватиметься й те, що букви і буквени знаки є не тільки графічними знаками, але й графемами. Графіко-орфографічна система староукраїнської книжної писемності, як і будь-якої іншої, є складним комплексом графічних елементів, які або співвідносяться просодично, або виконують дистрибутивну функцію. При цьому, наголошує Т. Миронова при вивченні древніх кирилических пам'яток, «в графіко-орфографічній системі обов'язково виділяються ряди стійких і ряди рухомих ланок. Стійкими в графіко-орфографічній системі є такі графічні елементи, які відповідають звукам слов'янської мови, по-перше, які мало піддаються еволюційним змінам, по-друге, які не змінюють свою звукову оболонку або фонемний склад в залежності від того чи іншого діалектного ареалу, в умовах якого створювався пам'ятник. Рухомі ланки графіко-орфографічної системи, які відповідають звукам мови, по-перше, є

схильними до еволюційних змін, по-друге, мають своєрідне звучання в різних діалектних зонах слов'янської мови. Рухомість або стійкість графіко-орфографічної системи, таким чином, прямо залежить від стійкості або нестійкості елементів фонологічної системи мови, про яку, зокрема, М. Трубецької писав: «Кожна зміна звуків, яка спричиняє зміни у фонологічній системі, тягне за собою інші зміни звуків, в результаті чого, відповідно перебудовується і упорядковується вся система» [12, с. 65; 13, с. 6]. Далі розвиваючи цю думку, Т. Миронова, на основі власних досліджень, дійшла висновку, що «перебудова і нове упорядкування фонологічної системи може спричинити перебудову і нове упорядкування графічної системи мови, а може і не спричинити подібної моментальної перебудови графіки і орфографії письмової мови, оскільки графіко-орфографічна система часто автономна і консервативна по відношенню до звучання. Зміни в ній можуть проводитися або реформою, обумовленою волею авторитетних історичних діячів, або стихійною адаптацією графіко-орфографічної системи писемності до нових фонетичних реалій» [13, с. 6], що й спостерігається в староукраїнських книжних пам'ятках.

Дослідне встановлення набору орфограм повинно здійснюватися за конкретною методикою, що має передбачати сегментацію тексту, вирахування частотності графічних елементів, а також дослідження дистрибуції елементів – їхнє реальне функціонування [14]. Методика дослідження графіко-орфографічних систем потребує також аналізу можливих комбінацій графем, виокремлення їхніх диференційних ознак і встановлення графемних позицій.

Запропонована методика має передбачати виділення комплексу орфограм, характерних для певного хронологічного періоду розвитку староукраїнської книжної писемності, та залучення тільки необхідних елементів фонемного аналізу. При цьому розглядати вживання цих орфограм потрібно в загальному правописному контексті розвитку і становлення узусу. Необхідним є виділення як узусних орфограм, характерних для староукраїнської книжної писемності загалом, так і для конкретної книжної школи (шкіл) або скрипторію (скрипторіїв), які входили до певної школи. Цьому має сприяти аналіз появи, поширення закріплення, або незакріплення, найтипівіших узусних орфограм. Необхідним є проведення також і аналізу орфографічної варіативності.

Важливим при визначенні часу та місця написання кодексів також є врахування орфограм, що увійшли до староукраїнської писемності під впливом іншомовних писемних систем, зокрема південнослов'янських [15]. Староукраїнська книжна писемність поступово засвоювала південнослов'янські графіко-орфографічні орфограми, які поширилися з часу

проведення в Болгарії орфографічної реформи релігійної писемності, яка була здійснена патріархом Євфимієм Тирновським у 1375 р. М. Тихомиров з цього приводу наголошував, що хоча введення південнослов'янської орфографії певним чином гальмувало розвиток руської писемності, але між тим «створення єдиної орфографічної манери (письма), зрозумілої і для східних і для південних слов'ян, на перших порах мало велике значення для їхнього взаємного зближення» [16]. Ця обставина значно ускладнює проведення ідентифікації походження слов'янських книжних пам'яток, зокрема, виокремлення українських. Необхідним є встановлення орфограм, які б сприяли розмежуванню українських кодексів від інших слов'янських, наприклад, білоруських, оскільки аналіз тільки графіки письма, уставних та півуставних кодексів не сприяє цьому.

До комплексу залучених до атрибуції орфограм, на нашу думку, мають бути включені такі, що можуть виступати в подвійній функції: атрибутовані – неатрибутовані, які можуть набувати або втрачати атрибутовані ознаки в залежності від їхнього використання в староукраїнській книжній писемності певного часу: I. Традиційні (давньоукраїнські) орфограми, які не використовуються староукраїнським узусом послідовно, а вилучаються або знову до нього вводяться. II. Архаїчні орфограми, які спочатку були традиційними, але з часом вийшли з ужитку і продовжували вживатися лише спорадично. III. Інноваційні орфограми, які або були введені під іншомовним (зокрема, південнослов'янським) правописним впливом, або були напрацьовані вже власною староукраїнською практикою і які з часом або засвоювалися узусом, або ні. IV. Орфограми, які складені: з традиційних і південнослов'янських; з традиційних і власне староукраїнських; з південнослов'янських і власне староукраїнських тощо, які в певний час були засвоєні узусом або перестали вживатися і були замінені іншими орфограмами.

Методика палеографо-орфографічної атрибуції староукраїнської рукописної книги напрацьовувалася на основі проведених нами досліджень системи голосних, приголосних, передачі йота, вживання буквених знаків *Ъ, Ъ* та паєрика. Основні результати досліджень та атрибутовані орфограми представлені в ряді робіт [17], в яких розглянуто розвиток та становлення загальних узусних орфограм, що були спричинені як лінгвістичними, так і культурно-історичними чинниками. Запропонована методика сприятиме в проведенні атрибуції староукраїнської кириличної рукописної книги.

Список використаних джерел

1. Турилов А. А. «Революции» в истории славянской письменности и проблемы эффективности палеографического метода // Палеография, кодикология, дипломатика : Современный опыт исследования греческих, латинских и славянских рукописей и документов : материалы Междунар. науч. конф., Москва, 27–28 февр. 2013 г. – М. : ИВИ, 2013. – С. 319–325.
2. Використання палеографо-орфографічної методики та графіко-орфографічних методів дослідження дає можливість проводити встановлення походження та часу написання давніх пергаментних манускриптів, і не тільки в межах широкого датування, але й у вузьких хронологічних рамках. Графіко-орфографічні дослідження сприяють й підтвердженню датування пам'яток, писаних на папері. Провідне місце в становленні часу їхнього написання сьогодні належить філігранологічному методу. Водяні знаки та атрибууючі орфограми цих пам'яток сприяють підтвердженню датування й пергаментних манускриптів.
3. Гнатенко Л. А. Актуализация палеографического метода : к постановке вопроса // Книга в информационном обществе : материалы XIII Междунар. науч. конф. по проблемам книговедения (Москва, 28–30 апреля 2014) / отв. ред. В. И. Васильев; сост. Д. Н. Бакун, М. А. Ермолаева : в 4 ч. – М. : ФГБУ науки НИЦ «Наука» РАН, 2014. – Ч. 1. – С. 32–33.
4. Дубровіна Л. Кодикологія та кодикографія української рукописної книги. – К. : НБУВ, 1992. – 262 с.
5. Пушкарев Л. Н. Классификация русских письменных источников по отечественной истории. – М. : Наука, 1975. – 281 с.
6. Прозоровский Д. И. Чтения по истории славянорусской палеографии // Вестник археологии и истории. – 1892. – Вып. 8. – С. 71–97.
7. Цей принцип запропонований Т. Мироною для дослідження механізму адаптації орфографічних систем старослов'янських протографів в давньоруських текстах. Завдяки цьому принципу опис графіко-орфографічних систем в давньоруських рукописах зосереджується на декількох позиціях графем, що означають особливі слов'янські голосні: етимологічних написаннях, корекції і гіперкорекції цих графем. Див.: Миронова Т. Л. Хронология старославянских и древнерусских рукописных книг X–XI вв. – М. : Рус. кн., 2001. – 403, [11] с. : табл., факс.
8. Гавронов Н. Ф. История графики восточнославянских языков. – Автореф. дис. ... канд. филолог. наук. – Одесса, 1971. – 21 с.
9. Карский Е. Ф. Славянская кирилловская палеография. – Л. : Изд. АН СССР, 1928. – XII, 494 с.
10. Живов В. Правила и произношение в русском церковнославянском правописании XI–XIII века // Russian Linguistics, 1984. – V. 8. – № 3. – P. 251–293.
11. Осипов Б. И. История русского письма. Графика, орфография, пунктуация / Б. И. Осипов : учебное пособие. – Омск : ОмГУ, 1990. – 82 с.

12. Troubetzkoy N. S. Zur allgemeinen Theorie der phonologischen Vokalsysteme / N. S. Troubetzkoy // *Travaux du Cercle linguistique de Prague*. – Т. I. – Prague, 1929.; *Миронова Т. Л.* Проблемы эволюции графико-орфографических систем древнеславянского книжного наследия. – М. : Скрипторий, 1999. – 148, [2] с., [5] л. факс.

13. *Миронова Т. Л.* Проблемы эволюции графико-орфографических систем древнеславянского книжного наследия. – М. : Скрипторий, 1999. – 148, [2] с., [5] л. факс.

14. McLaughlin J. C. *Graphemic-Phonetic Study of a Middle English Manuscripts*. – The Hague-Mouton. – 1963.

15. Гнатенко Л. А. Староукраїнський правопис останньої чверті XIV – першої чверті XVII ст. у зв'язку з проблемою другого південнослов'янського графіко-орфографічного впливу (Букви на позначення голосних звуків). – Автореф. дис. ... канд. філолог. наук. – К., 1997. – 28 с.

16. Тихомиров М. Н. Исторические связи России со славянскими странами и Византией. – М., 1969. – 374 с.

17. Гнатенко Л. А. Графіко-орфографічні особливості староукраїнського узусу в правописі голосних конфесійних рукописних пам'яток останньої чверті XIV – першої чверті XVII ст. // *Рукописна та книжкова спадщина України*. – К., 1996. – Вип. 3. – С. 39–57; Гнатенко Л. А. Поєднання палеографічних та орфографічних досліджень при вивченні староукраїнських писемних пам'яток // *Український археографічний щорічник*. – К., 1999. – Нова серія. – Вип. 3–4. – С. 103–109; Гнатенко Л. А. Середньоболгарські орфограми як засіб ідентифікації часу написання староукраїнських конфесійних пам'яток // *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. – К., 2000. – Вип. 3. – С. 266–277; Гнатенко Л. А. Правопис приголосних та буквених знаків у староукраїнських конфесійних писемних пам'ятках (у зв'язку з другим південнослов'янським графіко-орфографічним впливом) // *Рукописна та книжкова спадщина України*. – К., 2000. – Вип. 6. – С. 11–21; Гнатенко Л. А. Ідентифікація часу написання українських канонічних манускриптів XIV ст. Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (за графіко-орфографічними особливостями письма) // *Рукописна та книжкова спадщина України*. – К., 2005. – Вип. 10. – С. 240–262; Гнатенко Л. А. Графіко-орфографічні особливості передачі звука «йот» в староукраїнських пам'ятках другої половини XIV – початку XVII ст. // *Рукописна та книжкова спадщина України*. – К., 2010. – Вип. 14. – С. 179–197; Гнатенко Л. А. Кодиколого-палеографічне та графіко-орфографічне дослідження кириличних пам'яток писемності XII–XIII ст. Інституту рукопису НБУВ: походження та час написання // Гнатенко Л. А. *Слов'янська кирилична рукописна книга XII–XIII ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського* : Каталог. Кодиколого-палеографічне та графіко-орфографічне дослідження. Палеографічний альбом. – К., 2012. – С. 18–44; та інші роботи.

L. Gnatenko

Paleographic and orthographic methodology of an old Ukrainian handwritten book attribution: on the issue actualization

In the article we have presented the basic theoretical principles of paleographic and orthographic methodology of an old Ukrainian handwritten book attribution according to the goal and objectives of paleography, its basic principles and methods.

Methodology of paleographic and orthographic study comes from the main goal of paleographic attribution – to determine time and place of nonlocalized manuscripts writing by the writing, as well as from the main paleographic principle whereby paleography does not address the reasons of signs putting or words writing one way or another, it only points out the features for unspecified manuscripts definition. It is necessary to use a broad set of principles and methods – both general historical and linguistic, and also special paleogeographic and orthographic.

Paleographic and orthographic methodology is based on the observation of orthograms changes that occur by the rules of evolution or in a «revolutionary» way. It provides for the separation of orthograms complex, particularly in the uncial and half-uncial manuscripts of XIV– XVII centuries, typically occurring in a particular period of chronological development of old Ukrainian book written system.

We have offered a method of a «formal» approach in the separation of attributive orthographic features, which offers the artifact writing time and place definition by orthograms which are clearly observed in a text (by «external» features), without special linguistic analysis of their cause-and-effect relations.

This methodology has developed based on the author's research into a system of vowels, consonants, jot sound rendering, use of letter characters Ъ, ъ and «payerok», the results of which are presented in several papers.

Key words: paleographic and orthographic methodology, old Ukrainian handwritten book, attribution.

Л. А. Гнатенко

Палеографо-орфографическая методика атрибуции староукраинской рукописной книги: к актуализации вопроса

В статье представлены основные теоретические положения палеографо-орфографической методики атрибуции староукраинской рукописной книги в соответствии с целью и задачами палеографии, ее основными принципами и методами.

Методология палеографо-орфографического исследования выходит из главной цели палеогеографической атрибуции – определить по письму время и место написания нелокализованных рукописей, а также из основного палеогеографического принципа, согласно которому палеография не рассматривает причины, по которым ставили знаки или писали слова так или иначе, она только указывает на признаки, по которым глухие рукописи могут быть установлены. Необходимым является использование широкого комплекса принципов и методов – как общих исторических и лингвистических, так и специальных палеогеографических и орфографических.

Палеографо-орфографическая методика основывается на наблюдении изменений орфограмм, которые происходят по правилам эволюции или «революционным» путем. Она предусматривает выделение комплекса орфограмм, в частности уставных и полууставных рукописей XIV–XVII вв., характерных для определенного хронологического периода развития староукраинской книжной письменности.

Предложен *метод* «формального» подхода при выделении *атрибутирующих орфографических признаков*, который предусматривает установление времени и места написания памятника по орфограммам, которые четко наблюдаются в тексте (по «внешним» признакам), без проведения специального лингвистического анализа их причинно-следственных связей.

Данная методика нарабатывалась на основе проведенных автором исследований системы гласных, согласных, передачи йота, употребления буквенных знаков *Ъ, Ь* и паерка, результаты которых представлены в ряде работ.

Ключевые слова: палеографико-орфографическая методика, староукраинская рукописная книга, атрибуция.